

Emil Pražák

*O mravně výchovné próze
Šimona Lomnického*

Českou prózu 16. století charakterisuje vedle děl naukových nebo i jinak sloužících k rozšíření obzoru čtenářstva — jako cestopisy — především množství spisů mravně výchovných. Této mravně výchovné próze nebyla věnována dosud náležitá pozornost. A přece, přihlédneme-li k ní blíže, shledáme, že není vždy tak jednotvárná a nudná, jak by se na prvý pohled zdálo.

Tato práce je pokusem ukázat to na díle Šimona Lomnického (1552 až 1623?), jednoho z nejvýznamnějších spisovatelů své doby, který je mimo jiné autorem deseti svazků mravně výchovných spisů, dosud blíže jako celek nezkoumaných.

Lomnický býval doposud hodnocen především jako člověk a názor na jeho literární dílo se řídil právě tímto názorem na člověka. V prvních dvou stoletích po své smrti, počínajíc od Balbína až po Dobrovského a Jungmanna, byl na podkladě mylných informací přeceňován. Zvláště obrození, které pro své účely potřebovalo vyzdvihnout velikost naší literární minulosti, posuzovalo Lomnického jako domnělého korunovaného básníka velmi příznivě. Když pak v průběhu první poloviny 19. století byly položeny základy nové české literatury, mohlo dojít ke kritičtějšimu posuzování této minulosti. Tehdy dochází i k přehodnocení Lomnického. Je posuzován stále kritičtěji, až na rozhraní 19. a 20. století jsou jeho zjev i tvorba zcela odsouzeny. Od té doby se na Lomnického téměř zapomělo. Teprve v 30. letech zvýšený zájem o barokovou kulturu u nás obrátil znovu pozornost k jeho dílu, to však bylo nesprávně vykládáno v souvislosti s počátky baroka.

Z díla Lomnického dostalo se většího zájmu pouze jeho tvorbě písňové, uložené mimo dva kancionály i v dalších skladbách, a tvorbě dramatické. Hudební věda mu v poslední době přiznala i hudební autorství některých písní¹.

Tvorba duchovních písní z velké části a tvorba dramatická vůbec náleží však počátkům jeho spisovatelské činnosti, kdy působil jako kantor

¹ Jitka Snížková, Píseň XVI. století, *Slovesná věda* 2, 1949, str. 49–52.

na řečické škole a později jako rožmberský úředník. Zralé a zároveň nejplodnější údobí jeho literární činnosti, od poloviny 80. let 16. století až na práh českého povstání, je však vyplněno převážně tvorbou mravně výchovných spisů, o které nám jde a které představují větší část jeho díla. Toto údobí se časově kryje s jeho pobytem v Ševětíně u Budějovic, kde byl po svém odchodu z panských služeb majetníkem poddanského statku spojeného s formankou.

První z jeho mravně výchovných prací je Knížka o sedmi hrozných dábelských řetězech (r. 1586), kde se probírají překážky, které člověku nedovolují s klidnou myslí očekávat poslední soud. Po ní vydal Lomnický Postní zvyk (r. 1589), horlící proti přestupování postních předpisů. Následovala Kupidova střela (r. 1590), která je z těchto spisů nejznámější a nejzdařilejší a stihá hřichy proti 6. a 9. přikázání. Po Kupidově střele se obrací roku 1597 ve spise Tanec proti oblíbě bujného tance a hned příštího roku míří proti pomluvě knihou Utrhačů jazyk. Vejkład prostý na Otčenáš z roku 1605 učí nábožné modlitbě a Děťinský řápek (r. 1609) se snaží vychovávat dítky k lásce k rodičům. Roku 1615 vycházejí konečně dva poslední Lomnického spisy tohoto druhu — Tobolka zlatá a Pejcha života — bojující proti lakotě a pýše. Spisek Pád světa se nedochoval; je znám pouze z citací. Knížka o sedmi hrozných dábelských řetězech a Kupidova střela dočkaly se ještě za života autorova druhého vydání.

Zmíněných deset svazků mravně výchovných spisů Lomnického zasluhuje pozornosti proto, že jednotlivé svazky jsou neseny sice po každé jinou, ale vždy určitou mravně výchovnou tendencí; přitom jejich mravně výchovný výklad je provázen nejrůznějšími kratšími i delšími příběhy, které mají tento výklad názorně podpírat i oživovat zároveň. Ráz příběhů je dán tendencí jednotlivých spisů.

Vkládání příběhů do mravně výchovného výkladu není sice nic nového ani v té době neobvyklého — neobvyklé je pouze to, že Lomnický vkládá do svých spisů tyto příběhy v daleko větším množství než jeho současníci. Celkem je jich přes 300 a v jednotlivých spisech se jejich počet pohybuje od 4 do 64.

Pozoruhodné je i to, že Lomnický nezůstal při jednom nebo několika spisech tohoto druhu, ale na rozdíl od současníků vytvořil jich celou řadu, která představuje určitý celek co do kompozice jednotlivých spisů. Tyto skutečnosti zůstaly zatím nepovšimnuty.

O drobných příbězích, které Lomnický vkládá do své Kupidovy střely, se zmiňuje Vlček i Jakubec. Vlček (*Dějiny české literatury* I, 1951, str. 453) však řadí Kupidovu střelu do skupiny několika jiných Lomnického prací, do které nepatří, a tímto nesprávným zařazením uniká souvislost s ostatními příbuznými pracemi Lomnického. Jakubec (*Dějiny literatury české* I, 1929, str. 734) se sice zmiňuje o „deseti mravoučných spisech“, ale „drobné povídky“ zjišťuje pouze u Kupidovy střely.

Lomnického obrat od veršované písňové a dramatické tvorby k prozaickým spisům mravně výchovným, používajícím v hojné míře příběhů k ilustraci výkladu, lze objasnit především oblibou četby příběhů, a to nejen v měšťanských vrstvách. I lid četl tyto historie (jak se krátkým příběhům u nás tehdy říkalo), jak nám to přímo dosvědčuje Lomnického současník Mikuláš Krupěhorský, z něhož se dovídáme, že nejen kněží, ale i prostí řemeslníci a dokonce sedláci na vsích čítají *historie*, a to muži i ženy².

Vycházet vstříc dobovému vkusu, žádajícímu četbu drobných i rozsáhlejších příběhů, bylo však od sklonku první čtvrti 16. století dosti obtížné. Zápas mezi českou stavovskou obcí a mocí královskou a zápas mezi vyššími stavy a měšťanstvem uvnitř této stavovské obce, komplikovaný novými rozpory náboženskými a probíhající již v souvislosti s podobným zápasem v měřítku mezinárodním, to všechno odvádělo zájem od psaní prózy tohoto druhu jinam, především k rozvětvené tvorbě doprovázející tyto sociální a politické zápasy. Uspokojování literárního vkusu bylo však omezováno nejen těmito okolnostmi, ale později i censurou, která právě v 16. století po prvé začíná uplatňovat svůj vliv na literární produkci. Současně však můžeme pozorovat zajímavý zjev, že potřebě nové četby tohoto druhu — t. j. prozaických příběhů — vycházejí v té době vstříc literární druhy jiné. Čtenářské poptávce i dobovému vkusu, myslím, dobře porozuměl Hájek, který do své Kroniky vkládá jednotlivé uzavřené příběhy, ať už jím samým vymyšlené nebo alespoň příkrášlené. Současníci to na jedné straně sice kritisovali³, na druhé straně však správně ocenili tuto vlastnost Hájkovy kroniky, když vydali některé příběhy odtud samostatně⁴.

Příběhy, které čtenáři žádali, mohli od určité doby hledat i v próze mravně výchovné, do níž byly vkládány v úloze příkladů-exempel podle vzoru ustáleného v praxi kazatelské. Tak můžeme pozorovat zjev, kterého si povšiml Bedřich Václavek⁵, totiž že „krásná próza se často halí v mravokárný háv náboženský, do náboženských výkladů však proniká živelná záliba pro vyprávění příhod“. A dále hned poznamenává, že příkladem zde může být Rvačovského Masopust, od něhož datuje novou „kališnickou fázi užití exempel“. Od Rvačovského můžeme opravdu datovat novou fázi, třebaže nikoli jen „kališnickou“.

Rvačovský nezůstal v používání exemplových příběhů osamocen. Hned rok po Masopustu (r. 1581) vychází Dobřenského Koruna šlechtivosti

² Viz Fl. Kleinschnitzová, *Dies irae, dies illa . . .*, Bratislava 6, 1932, str. 242.

³ Viz Kroniky dvě o založení země české, Veleslavínova předmluva, vyd. J. V. Rozum, *M. Daniěle Adama z Veleslavína práce původní*, Staročeská biblioteka I, Praha [1853], str. 115.

⁴ *Historie rozličné o divných a mnohých věcech a příhodách lidských, dobrých i zlých*, vyd. Burian Valda, Praha 1580.

⁵ *Historie utěšené a kratochvilné*, Praha 1950, předmluva, str. 15.

a později Vrtkové štěstí, kde všude doplňují tyto příběhy mravně výchovný výklad. Z toho vidíme, jak živý byl zájem o jejich četbu. Jednak ovlivnil i tvorbu historickou, jako u Hájka, jednak působil na moralisty tak, že používali příběhů ve funkci exempel. Přesto však v uvedených případech mravně výchovných děl jsou vyprávěné příběhy zastoupeny jen řídcem, bývá jich pouze několik, takže se uprostřed mravně výchovného výkladu téměř ztrácejí a přitom zůstávají v úloze zcela podřízené vzhledem k tendenci výkladu. Nelze proto tvrdit, že by všichni zmínění autoři vycházeli vědomě vstříc dobové zálibě, i když měla na ně vliv.

Také Lomnický si uvědomil oblibu četby příběhů. S poptávkou po spisech obsahujících tyto příběhy a s jejich rychlým odbytem se mohl seznámit za svých styků s pražskými tiskaři Melantrichem a Nigrinem, u nichž vydával svá díla. Oblibu příběhů však poznal i u čtenářů, jak o tom svědčí jeho vlastní slova v doslovu ke *Kupidově střele*⁶, kde odůvodňuje množství „příkladů a historií“, které zde uvedl, takto:

„Srozuměl jsem také tomu ne jednou, že mnozí moji dobří přátelé i jiní pobožní lidé nad takovými starobylými historiemi a příklady veliké oblíbení mají, rádi je čítají a k dobrému jich užívati umějí. Protož, abych jim také něco tu vděk učinil a s nimi se o ně sdělil, když se k tomu v této knížce příčina dala, o kterých jsem vědomost měl, těch jsem před nimi nezatajil...“ Lomnický tu nejen ukazuje, že si je vědom obliby příběhů, ale nadto přiznává sám o sobě, že vědomě vychází vstříc vkusu svých čtenářů.

Není sice dokladů pro to, že Lomnický vycházel z obliby příběhů a pouze pro jejich uplatnění použil mravně výchovného rámce, i když je nápadné místo, které jim dopřává, to, jak na ně upozorňuje i jak je s hlediska jejich obliby hodnotí. Lomnický jako člověk doby libující si v moralisování sáhl k tvorbě mravně výchovných spisů zcela v duchu dobového usu. Byl si přitom vědom, že zde bude moci uplatnit příběhy, které shromáždil a které se tak libily, a zároveň že mu zde bude poskytnuta vítaná možnost demonstrovat své vědomosti a vzdělání prostřednictvím nejrůznějších citátů a že zde bude moci vyslovovat i své postřehy a mínění v příležitostných odbočkách, při čemž mravně výchovný rámec, kam to vše lze vkládat, mu poskytne bezpečnost před zásahy censury. Šlo jen o to, vybrat si takový rámec a zvolit takové zdroje ilustrujících příběhů, které by tuto bezpečnost spolehlivě zaručovaly.

Jako se Lomnický při skládání písní držel většinou evangelních a legendických textů, aby se nedopustil věroučných omylů, potřeboval nyní podobnou oporu v díle církevně schváleném a uznávaném, aby se uvaroval omylů nejen věroučných, ale i mravoučných, protože o mravně vý-

⁶ *Kupidova střela*, Praha 1590, str. 210a.

chovný rámeček mu právě šlo. Takové dílo našel v Rosariu sermonum praedicabilium.

Rosarium, jehož autorem je Bernardinus de Bustis, je tištěná sbírka latinských kázání (nikoli exempel), která vyšla v Hagenau roku 1503. Lomnický nemohl volit lépe. Rozsáhlá a hojná kázání Rosaria mu umožnila, že vystačil s touto jedinou knihou na mravně výchovnou náplň výkladů u všech deseti svazků, o které nám jde. Jako zdroj pro vkládané příběhy mu posloužily sbírky kazatelských exempel.

Kazatelé po vzoru evangelíí již od raného středověku cítili potřebu — jednak z důvodů názornosti, jednak pro zpestření kázání a upoutání pozornosti posluchačů — uvádět příklady, t. zv. exempla, stručné příběhy nejrůznějšího druhu a obsahu: z historie, ze života světců i z všedního života, ale nechyběla mezi nimi ani bajka a dokonce se nevyhýbali ani příkladům obsahu žertovného s vtipným zakončením. K tomu účelu vznikaly ve středověku vedle sbírek vlastních kázání, jako bylo zmíněné Rosarium, i celé sbírky kazatelských exempel, z nichž nejproslulejší se stala t. zv. Gesta Romanorum z počátku 14. století, nazvaná podle dějiště většiny z nich (tím byl Řím) a podle většinou smyšlených římských císařů, kteří zde vystupují.

Gesta byla pro svou oblibu překládána z latiny (vcelku nebo částečně) do mnoha národních literatur — do češtiny již ve 14. století — a obohatila jejich prózu o desítky výpravných látek, z nichž se čerpal i později. Nesloužila také pouze kazatelským účelům, ale stala se i oblíbenou četbou. Vedle nich byla tu však i řada dalších latinských sbírek exempel.

Stačilo sáhnout k tomuto zdroji, který sbírky exempel představovaly, vybrat z něho vhodné příběhy, sestavit je podle toho, jakou mravně výchovnou tendenci bylo možno jejich pomocí ilustrovat, přeložit je do češtiny a zasadit je na vhodná místa v rámci převzatém z kázání Rosaria. Protože i u exempel šlo o sbírky církevně schválené a odedávna používané, poskytovaly tyto zdroje záruku, že nejen mravně výchovný rámeček, ale ani složka epická, vytvářená vkládanými příběhy, se neseťká s potížemi ze strany censure. Proto Lomnický v každém ze spisů této skupiny neopomene hned na začátku poukázat na autority, z nichž přejímal a překládal.

Sbírky exempel (Promptuarium exemplorum Discipuli, Speculum exemplorum, Speculum historiale) uvádí Lomnický jen na dvou místech — v Tanci a v Tobolce zlaté —, ale používá jich i v ostatních svých spisech tohoto druhu. Zpravidla se dovolává svých zdrojů jen obecně, jako „svatých otců“ nebo „církevních doktorů“. Toto odvolávání na autority a prameny je sice v jeho době zvyk běžný, ale není třeba pochybovat, že Lomnický tak činí i z opatrnosti, aby mu někdo nemohl vytýkat, že si některý odvážnější příběh vymyslel, i když leckdy sáhl ke zdrojům jiným, pravděpodobně i k ústnímu podání.

O poměru mravně výchovných spisů Lomnického k Rosariu promluvil již Engelbert Šubert⁷, jenž zjistil, která kázání z Rosaria posloužila jako

⁷ Prameny Šimona Lomnického, ČČM 1910, str. 321n.

podklad k jednotlivým spisům Lomnického. Zároveň ukázal, jak Lomnický přesně, jen poněkud rozvláčně překládá z tohoto zdroje. Šubertova zjištění, k nimž je zde možno odkázat, týkají se ovšem jen mravně výchovného rámce těchto spisů Lomnického. Poměrem jednotlivých příběhů k jejich latinským předlohám se Šubert nezabýval a zdá se, že mu jejich existence zcela ušla, třebaže zaujímají v těchto spisech svým rozsahem značné místo. Přesto však jeho zjištění lze rozšířit i na tyto příběhy.

K tomu poslouží srovnání příběhu, použitého v *Kupidově střele*⁸, z latinské sbírky *Promptuarium exemplorum*, kterou vydal roku 1497 v Štrasburku Johannes Herolt, jinak zvaný *Discipulus*. (Tuto sbírku uvádí Lomnický v *Tobolce zlaté* jako *Promptuarium exemplorum Discipuli*; v *Kupidově střele* se o ní jako o svém zdroji nezmiňuje.)

Juvenis quidam peccavit cum uxore proximi sui. Quem Deus plagavit ut moriretur subitanea et sine confessione et sacramento. Qui post mortem ex promissione divina in terrorem adulterorum apparuit adulterae rauca voce et querulosa. Et ipsa quaesivit de statu suo. Respondit: Damnatus sum propter adulteria, quae tecum commisi. Et subiunxit: Vis videre ardorem meum, quomodo intus et foris arderem? emittens urinam, quae fuit sicut cuprum bulliens. Et ipsa territa ad confessionem venit et vitam suam emendavit.

Nějaký mládenec zcizoložil s ženou bližního svého a Pán Bůh na něj dopustil, že náhle umřel a bez pokání svatého s světa sešel. Tehda potom po smrti z dopuštění Božího k přístrahu jiným cizoložníkům okázal se své cizoložnici, hrozným a žalostivým hlasem křiče. I zeptala se ho ona, kterak se má. Odpověděl: Zle, neb pro cizoložstvo s tebou páchané jsem věčně zatracený. A toho doložil: Chceš-li (prý) věděti zapálení mé, kterak vnitř i zevnitř všecken hořím? I pustil od sebe moč, kterážto byla jako mosaz vroucí rozpálená, z čehož se ona velmi zděsila, hřešiti přestala a života svého polepšila.

Z tohoto příkladu za mnohé jiné je patrné, že jako u mravně výchovného rámce, stejně i u příběhů je poměr k předloze poměrem překladu k originálu bez jakékoli snahy o osobitě zpracování. Platí to dokonce i tam, kde Lomnický svou předlohu zpracovává veršem, jako příběh *O třech synech lenivých v Tanci*⁹, převzatý z *Gest*, kde mohl použít i předlohy české. I v tomto případě jde pouze o veršovaný překlad, nikoli o novou variaci děje.

Ptáme-li se, proč Lomnický nevyužil látek shromážděných příběhů k osobitému zpracování, proč se omezil na pouhý překlad, třebaže dobrý a obratný, můžeme nalézt několikero odpověď.

Snad se Lomnický obával jakkoli zpracovat své předlohy proto, aby mu nemohlo být vytýkáno, že se jich nedrží a že si vymýšlí. Nasvědčovalo by tomu jeho opakované ujišťování, že své příběhy přejal z předloh a jen je slovo od slova přeložil, když, ohrazuje se proti možným obviněním, pouka-

⁸ *Kupidova střela*, Praha 1590, str. 87b.

⁹ *Tanec*, Praha 1597, str. 101ab.

zuje na to, že ta obvinění nepřijímá, protože převzal tak, jak našel, a to z autorů a děl obecně uznávaných. Lomnický a jeho doba totiž v duchu středověkých názorů stále podceňuje autorskou invenci, pokládá její uplatňování za poklesek a zakládá si na tom, že se může opřít o uznávané autority.

Spíše však se můžeme domnívat, že Lomnický ve své době již dost dobře nepochopil původní smysl exemplových sbírek, které měly svým pouze zkratkovým zachycením dějové kostry příběhů pomáhat kazatelům, aby si své příklady snáze zapamatovali, a poskytovaly jim tak trest, kterou mohli podle svých schopností při kázání rozvíjet a obohatit detaily.

Takové nepochopení nelze ovšem Lomnickému vytýkat. Šalda ve své studii O t. zv. nesmrtelnosti díla básnického¹⁰ vypráví o podobném omylu Lessingově, který na Ezopových bajkách dokazoval Lafontainovi, jak má vypadat opravdová bajka, jak má být stručná, věcná a jasná. Nevěděl však, že Ezopovy bajky, jak je od středověku známe, napsal řecký mnich Planud ve 14. století pouze jako soubor námětů k řečnickým cvičením, která měli žáci teprve slohově zpracovávat. To však nebylo v době Lessingově známo, stejně jako nebylo známo Lomnickému, jaký byl skutečný účel exempel ve sbírkách shromážděných.

Lomnický tedy, ať už z jakéhokoli důvodu, nechal se příležitosti hotová exempla zpracovat a omezil se na pouhé překládání. Stejně mu nenapadlo (a necítil ani potřebu) vyprávět své nashromážděné příběhy mimo rámec výchovného výkladu. Jeho zásluha spočívá v tom, že na rozdíl od současníků použil těchto příběhů v tak široké míře (proto sám usiloval tento fakt odůvodnit) a že upozornil na jejich bohaté zdroje obsažené ve sbírkách exempel. Ilustrující funkci příběhů ponechal sice alespoň navenek v platnosti (i když použil množství ilustrací tam, kde by pro daný účel stačila jediná), ale mezi mravně výchovným výkladem a vyprávěnými příběhy vytvořil rovnováhu co do rozsahu. Již tím přiblížil mravně výchovnou prózu beletrii.

Zdá se však, že v tomto směru učinil Lomnický i další krok. Ve sbírkách kazatelských exempel setkáváme se totiž s exempli dvojího druhu. Na jedné straně jsou to příběhy, které mají ilustrovat tendenci předpokládaného kázání přímo: ukazují, jak hřích nebo poklesek je trestán nebo jak spravedlivé jednání nebo dobrý skutek jsou odměňovány. Tak dávají příklad nebo odstrašují a přímo působí svým obsahem na čtenáře. Druhá skupina exempel ilustruje danou tendenci prostřednictvím připojeného zobecňujícího výkladu, t. zv. morale, tedy nepřímou. Toto morale dává příběhu a jeho osobám alegorický smysl. Exempla této druhé skupiny představují na příklad Gesta Romanorum. Tak v příběhu O třech synech lenivých (který vypráví i Lomnický¹¹) vystupuje král Polinius, který

¹⁰ *Studie o umění a básnících*, Praha 1948, str. 106–107.

¹¹ Viz pozn. 9.

slibuje, že dá své království nejlínějšímu z nich. Synové se pak předstihují ve vyličování své lenosti. V připojeném morale král znamená ďábla a synové různé skupiny hříšníků, ucházejících se o peklo. Tento hlubší anebo spíše vyšší smysl je tedy vlastním smyslem exempla, který měl působit na středověkého posluchače v mravně výchovném směru.

Lomnický uvádí příběhy z Gest také bez morale, čímž rozdíl mezi oběma zmíněnými skupinami stírá. Tím ovšem jednotlivé příběhy oné druhé skupiny někdy ztrácejí jakýkoli mravně výchovný smysl, který jim dodávalo právě jen toto morale. Znamená to — a v tom lze spatřovat Lomnického přínos —, že dovedl číst příběh z Gest bez přihlídnutí k morale, tak jej podat čtenářům, předložit jej pouze pro jeho vlastní děj. Tak právě zmíněný příběh z Gest, vyprávěný v Tanci, funguje pouze jako anekdota, protože v podaném znění nemá pranic společného s tendencí spisu. Je zde patrný Lomnického záměr mravně výchovnou prózu beletrisovat, činit vyprávěné příběhy méně závislými nebo i zcela nezávislými na mravně výchovné tendenci, třebaže stále ve funkci exempli. Je zde patrný i určitý odklon od středověkého myšlení, pro které bylo právě morale smyslem vlastním, kdežto pro Lomnického to bylo již pouhé morale.

Záměru Lomnického položit důraz na vyprávěné příběhy nasvědčuje i to, že na rozdíl od současníků ve všech svých spisech tohoto druhu připojuje na konci index historií s označením stránky, kde by měl čtenář který příběh hledat. A čtenáři mu zřejmě porozuměli a četli tyto knížky právě pro jeho příběhy, jak můžeme soudit z výroku Paprockého v *Diadochu*¹², že Lomnický psal „mnohé věci kratochvilné“. Známe-li Lomnického dílo, víme, že nemohl mít na mysli nic jiného než právě tyto prozaické spisy.

V souvislost s Lomnického tendencí o zbeletrisování mravně výchovné prózy lze uvést pravděpodobně i názvy jednotlivých spisů. Název kázání z Rosaria, *De septem catenis diaboli*, se mu k tomuto účelu hodil, a proto jej ponechal v titulu spisu přeložený téměř beze změny; opačným případem je však název *Kupidovy střely*, který volil proto, že titul příslušných kázání Rosaria zněl málo světsky: *De luxuria* a *De fornicatione et stupro*. Již v názvech je tedy patrná snaha převést tituly jednotlivých předloh z jejich polohy náboženské do polohy světské.

Lomnický se však i jinak snažil dodat těmto svým spisům ráz beletrie.

Řekli jsme již, že Lomnickému zřejmě ani nenapadlo a necítil potřebu vyprávět nashromážděné příběhy mimo rámec mravně výchovného výkladu. Není pochyby o tom, že tento výklad nebyl pro něj těžištěm spisu, přesto však zasazení příběhů do tohoto rámce jeví se nám určitým prostředkem jejich uměleckého ztvárnění. Mravně výchovná tendence mohla vycházet ze skutečných potřeb, i když představovala určitý usus — zároveň však

¹² Bart. Paprocký, *Diadoch*, Praha 1602, str. 229.

působí i jako cyklisační prostředek držící pohromadě desítky příběhů jednotlivých svazků.

Vedle toho jsou uvedené Lomnického spisy stylisovány jako autorův rozhovor se čtenářem. Dodává jim to jisté srdečnosti, kterou se odlišují od běžného moralisování — chladného a k čtenáři celkem lhostejného. Napomáhá tomu i použití hovorového jazyka (na rozdíl od dedikačních předmluv, adresovaných jeho většinou šlechtickým mecenášům, kde se autor snaží vyjadřovat vznešeným a na latinské skladbě závislým jazykem, charakterisujícím veleslavínskou dobu).

Je to patrné i na podané ukázce překladu exempla, kde autor převádí konvenční latinský text do hovorové polohy: *Quem Deus plagavit ut moriretur subitanee et sine confessione et sacramento — a Pán Bůh na něj dopustil, že náhle umřel a bez pokání svatého s světa sešel.*

Tento hovorový tón jej vedl i ke sdílnosti — poskytl mu možnost častých extempore vzhledem k předloze. Především v těchto extempore proráží v Lomnického próze i vztah k aktuální skutečnosti, když se tu poukazuje na stoupání cen životních potřeb, na rostoucí pauperisaci venkova, na odírání poddaných nebo na zabírání poddanské půdy pro stavbu rybníků, i když jsou tyto zjevy vykládány jako důsledky božího hněvu za lidské hříchy.

Vztah k aktuální skutečnosti se však projevuje i ve výběru příběhů, protože ve velké části z nich dává autor vystupovat mocným tohoto světa, duchovním i světským, jako postavám záporným. Lomnický i tímto prostředkem vyjádřil svůj postoj k soudobé skutečnosti.

Snaha o přiblížení k prostému čtenáři, patrná ze zvolené formy rozhovoru, proniká v mravně výchovných spisech Lomnického i z častého užívání lidových rčení a přísloví, někdy humorných i drsných. Třebaže si autor nemůže odpustit, aby se nepochlubil svým latinským vzděláním prostřednictvím častých citátů, přesto své vzdělání nedemonstruje proto, aby se jím od svých prostých čtenářů odlišil. Kdykoli uvádí latinský citát, vždy jej ihned překládá, ale často zároveň i čtenáři přibližuje. Tak nepřekládá ocitovaná latinská přísloví doslova, nýbrž klade místo nich ekvivalentní přísloví česká. Přitom ve všech těchto případech s oblibou užívá verše. Lomnický tak nejen hojným uváděním nejrozmanitějších příběhů, komentováním aktuální skutečnosti a časovými narážkami, ale i vtipnými obraty a veršovanými vložkami činí ze svých mravně výchovných spisů záměrně pestrou četbu.

Souhrnem lze říci, že probírané spisy Lomnického sice tvoří součást mravně výchovné prózy této doby, ale odlišují se od ní autorovým úsilím o beletrisaci. Tato beletrisace spolu s důsledným hledáním cesty k lidovému čtenáři je Lomnického přínosem k vývoji mravně výchovné prózy a v tom je i její význam.